

УДК 349.2: 347.365

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.31.07>

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ АДВОКАТА ВІДНОСНО ЯКОГО ПОРУШЕНО ДИСЦИПЛІНАРНУ СПРАВУ

Зуєва Анна Ігорівна,
orcid.org/0009-0009-4436-1469
здобувач
(Науково-дослідний інститут
публічного права, м. Київ, Україна)

Статтю присвячено науково-теоретичному аналізу категорії «правосуб'єктність» як формально визначеної властивості суб'єкта права та з'ясуванні на основі проведеного аналізу особливостей правосуб'єктності адвоката щодо якого порушено дисциплінарну справу. Визначено, що з однієї сторони, через категорію «правосуб'єктність» розкривається якісна характеристика категорії «суб'єкт права», а з іншої сторони «правосуб'єктність», маючи потенційний характер, визначається сукупністю формально визначених нормами права якостей (властивостей) суб'єкта, наявність яких обумовлює його можливість бути суб'єктом права та водночас виступає передумовою його участі у конкретних правовідносинах, що свідчить про нерозривний зв'язок категорій «правосуб'єктність» та «суб'єкт права». При дослідженні правосуб'єктності адвоката щодо якого порушено дисциплінарну справу слід зважати на розмежування категорій «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин». «Суб'єктом права» виступає адвокат, який є носієм усієї сумарної множини суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, закріплених у законодавстві про адвокатуру та адвокатську діяльність, в тому числі й специфічних процедурних прав та обов'язків адвоката в межах дисциплінарного провадження. «Суб'єктом правовідносин» виступає адвокат щодо якого порушено дисциплінарну справу. Отже «суб'єкт права» один – адвокат, а тому саме «правосуб'єктність адвоката» є першоосновою та передумовою, за якої адвокат стає «суб'єктом дисциплінарних процедурних правовідносин» та набуває статусу суб'єкта дисциплінарної процедури щодо якого порушено дисциплінарну справу зі специфічними правами та обов'язками. Іншими передумовами виникнення дисциплінарних процедурних правовідносин виступають норми Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та юридичний факт – подання скарги, яка містить відомості про наявність у діях адвоката ознак дисциплінарного проступку. Отже, зміст і обсяг «правосуб'єктності адвоката» залишається сталим, а от реалізація відповідного обсягу правосуб'єктності може залежати від різних факторів – фактичних обставин (юридичних фактів), правової волі адвоката як «суб'єкта права».

Ключові слова: адвокат, правосуб'єктність адвоката, дисциплінарна відповідальність адвоката, дисциплінарне провадження, дисциплінарна справа, суб'єкт права, суб'єкт правовідносин.

**REGARDING THE QUESTION OF THE LEGAL PERSONALITY OF THE LAWYER
AGAINST WHOM A DISCIPLINARY CASE HAS BEEN INITIATED**

Zuyeva Anna Igorivna,
orcid.org/0009-0009-4436-1469
Recipient
(Research Institute of Public Law,
Kyiv, Ukraine)

The article is devoted to the scientific and theoretical analysis of the category «legal personality» as a formally defined property of the subject of law and to the clarification based on the analysis of the features of the legal personality of the lawyer against whom a disciplinary case has been initiated. It was determined that, on the one hand, through the category «legal entity» the qualitative characteristics of the «subject of law» category are revealed, and on the other hand, «legal entity», having a potential character, is determined by the set of qualities (properties) of sub object, the presence of which determines its possibility to be a subject of law and at the same time acts as a prerequisite for its participation in specific legal relations, which indicates the inextricable connection between the categories «legal entity» and «subject of law». When examining the legal personality of a lawyer against whom a disciplinary case has been initiated, attention should be paid to the distinction between the categories «subject of law» and «subject of legal relations». «Subject of law» is a lawyer who is the bearer of the entire set of subjective rights and legal obligations established in the legislation on advocacy and advocacy, including the specific procedural rights and obligations of a lawyer within the framework of disciplinary proceedings. The «subject of legal relations» is a lawyer against whom a disciplinary case has been initiated. Therefore, there is only one «subject of law» – the lawyer, and therefore the «legal personality of the lawyer» is the primary basis and prerequisite for which the lawyer becomes a «subject of disciplinary procedural legal relations» and acquires the status of a subject of disciplinary procedure against whom a disciplinary case has been initiated with specific rights and obligations. Other prerequisites for the emergence of disciplinary procedural legal relations are the norms of the Law of Ukraine «On Advocacy and Advocacy» and the legal fact – the filing of a complaint that contains information about the presence of signs of disciplinary misconduct in the lawyer's actions. Therefore, the content and scope of the «lawyer's legal personality» remains constant, but the implementation of the appropriate scope of legal personality may depend on various factors – actual circumstances (legal facts), legal will of the lawyer as a «subject of law».

Key words: lawyer, lawyer's legal personality, lawyer's disciplinary responsibility, disciplinary proceedings, disciplinary case, subject of law, subject of legal relations.

Постановка проблеми. Усі суб'єкти права, незважаючи на відмінності їх правового становища, наділені правосуб'єктністю як невід'ємним атрибутом. Така констатація у теорії права та галузевій юридичній науці поступово стала загальноприйнятою, досягнувши майже аксіоматичної форми існування [1, с. 146].

Специфіка правовідносин в межах дисциплінарного провадження щодо адвоката обумовлена особливостями його правового статусу. При цьому правова характеристика адвоката як потенційного суб'єкта дисциплінарного провадження безумовно стосується такої загальноновизнаної властивості як правосуб'єктність.

Тому слід погодитися з Костюк В., який слушно наголошує, що проблема формування ефективної моделі правосуб'єктності як найбільш концептуальної властивості суб'єктів права, за допомогою якої забезпечується реалізація норм права,

їх життєдіяльність, є однією з ключових проблем сучасної теорії права. Адже правосуб'єктність є умовою визнання учасника суспільних відносин суб'єктом права, а наслідком її реалізації – суб'єктом правовідносин [2, с. 14].

Слід зауважити, що проблематика правосуб'єктності адвоката здебільшого підіймалася або в межах аналізу питань щодо набуття правового статусу адвоката (Заборовський В.) або в межах дослідження питань щодо цивільної, адміністративної процесуальної правосуб'єктності адвоката (Шпак М., Баїк О., Єфіменко М., Максимків О., Мартиник Л., Матківська І., Пожар В., Резворович К. тощо). Водночас є підстави констатувати, що проблематика правосуб'єктності адвоката щодо якого порушено дисциплінарну справу предметом наукового пошуку досі не була, хоча «правосуб'єктність» виступає однією з ключових теоретико-правових категорій, що дозволяє здійснити характеристику кожного суб'єкта права через висвітлення сукупного ресурсу його правових можливостей. При цьому категорія «правосуб'єктність» є не просто результатом теоретико-правового абстрагування, а й має нормативну фіксацію на рівні законодавства, в тому числі міжнародного. Так у ст. 6 Загальної декларації прав людини [3] та ст. 16 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [4] визначено, що «Кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності». Ст. 92 Конституції України закріплено, що «правосуб'єктність громадян визначається виключно законами України» [5]. Отже, враховуючи наведене, обрана тематика є актуальною та такою, що потребує наукового дослідження.

Метою статті є науково-теоретичний аналіз категорії «правосуб'єктність» як формально визначеної властивості суб'єкта права та з'ясування на основі проведеного аналізу особливостей правосуб'єктності адвоката щодо якого порушено дисциплінарну справу.

Виклад основного матеріалу. У правничій літературі відзначається, що правосуб'єктність – це не просто соціальна, а визначена соціально-юридична властивість. Правосуб'єктність означає, з одного боку, наділення суб'єкта певними соціально-правовими можливостями, а з іншого – установлення їх меж, кордонів [6, с. 59]. Пундор Ю. акцентує увагу, що правосуб'єктність як категорія юридичної науки слугує цілям визначення кола суб'єктів, що можуть бути учасниками суспільних відносин, врегульованих правовими нормами. Той, хто має правосуб'єктність, той і є суб'єктом права, тобто майбутнім чи актуальним учасником правовідносин. Властивість бути суб'єктом права не виникає стихійно, вона не становить природної якості людини. Тільки за допомогою законодавчо закріплених норм можливе встановлення і надання специфічної юридичної якості (правосуб'єктності), що дає змогу особі або організації бути суб'єктом права [7, с. 60].

На думку Донченко О., Грекул-Ковалик Т. правосуб'єктність є формальною властивістю суб'єкта права, як встановлена законодавством здатність особи бути суб'єктом права у всіх його проявах (не лише в частині здійснення прав і обов'язків) [8, с. 132]. Кузьменко О. тлумачить правосуб'єктність як якісну характеристику індивіда як суб'єкта права [9]. Кравчук В. дотримується схожої думки, зазначаючи, що правосуб'єктність пов'язується з характеристикою осіб (індивідуальних, колективних) як суб'єктів права, є юридичною рисою, що визнається державою за суб'єктами, виходячи з наявності у них певних властивостей [10, с. 62].

Зайчук О. та Оніщенко Н. розглядають правосуб'єктність як одну з обов'язкових юридичних передумов правовідносин, можливістю чи здатністю особи бути суб'єктом права з усіма відповідними наслідками [11, с. 444]. Котенко В. також відзначає, що правосуб'єктність особи необхідна як правова передумова, за якої конкретна особа може виступати суб'єктом відповідних правовідносин. Без правосуб'єктності жодна

особа не може бути, по-перше, учасником правовідносин, по-друге, суб'єктом права [12, с. 73–74].

Січевлюк В. в свою чергу наголошує, що категорія «правова суб'єктність» є тією найвищою за рівнем узагальнення теоретичною абстракцією, котрою позначається правовий потенціал, який надходить до абстрактного соціального суб'єкта із сфери об'єктивного права та який дозволяє останньому мати статус суб'єкта права, а також, відповідно, і всі інші похідні та більш локальні статуси та стани, включаючи статус учасника різноманітних галузевих правовідносин [13, с. 32].

Тобто до того, як особа стане суб'єктом права, законодавець адресує йому, а так само й іншим можливим суб'єктам права сукупність своїх нормативно-правових формальних вимог, дотримання яких забезпечить йому входження у правове співтовариство [8, с. 133]. Так відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного згідно із Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю [14]. Тобто для того, щоб набути правосуб'єктного стану, потенційний суб'єкт права повинен відповідати вимогам об'єктивного права, представленим до нього як до форми, у яку надходить та у якій закріплюється правосуб'єктність [13, с. 32].

Отже, з однієї сторони, через категорію «правосуб'єктність» розкривається якісна характеристика категорії «суб'єкт права», а з іншої сторони «правосуб'єктність», маючи потенційний характер, визначається сукупністю формально визначених нормами права якостей (властивостей) суб'єкта, наявність яких обумовлює його можливість бути суб'єктом права та водночас виступає передумовою його участі у конкретних правовідносинах, що свідчить про нерозривний зв'язок категорій «правосуб'єктність» та «суб'єкт права».

Здебільшого у спеціальній літературі правосуб'єктність поділяють на такі види: 1) загальна – здатність особи бути учасником правових відносин взагалі; 2) галузева – здатність особи бути учасником відносин, які регулюються нормами тієї чи іншої галузі права; 3) спеціальна – здатність особи бути учасником певного кола правовідносин у межах даної галузі права [15; 16]. Тобто спеціальну правосуб'єктність можна характеризувати як потенційну спроможність мати специфічні права, обов'язки та можливості їх використання та виконання залежно від зовнішніх чинників. Обсяг спеціальної правосуб'єктності не є однаковим або сталим, він залежить від волі суб'єкта, його виду, характеристик тощо [17]. Тобто внутрішнє наповнення правосуб'єктності в залежності від суб'єкта відрізняється за змістом та обсягом.

При цьому Джафарова М. зауважує, що правосуб'єктність за своїм змістом у процесуальному праві не ототожнюється з правосуб'єктністю у матеріальному праві. Наприклад якщо правоздатність у матеріальному праві – це можливість мати відповідні матеріальні права та обов'язки (адміністративні, цивільні, трудові, сімейні тощо), то процесуальна правоздатність – це можливість мати процесуальні права та обов'язки, наприклад, бути стороною, позивачем, третьою особою [18, с. 140].

Відповідно до ч. 2 ст. 33 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» дисциплінарне провадження – це процедура розгляду письмової скарги, яка містить відомості про наявність у діях адвоката ознак дисциплінарного проступку [14].

Тобто адвокат у зв'язку з порушенням щодо нього дисциплінарної справи стає суб'єктом дисциплінарної процедури (а саме суб'єктом дисциплінарної процедури

щодо якого порушено дисциплінарну справу), маючи при цьому специфічні права. Зокрема Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначено, що адвокат, стосовно якого порушено дисциплінарну справу має право надавати пояснення, ставити питання учасникам провадження, висловлювати заперечення, подавати докази на підтвердження своїх доводів, заявляти клопотання і відводи, користуватися правничою допомогою адвоката (п. 2 ч. 2 ст. 40) [14]. В Положенні про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність, затвердженого Рішенням Ради адвокатів України від 30 серпня 2014 р. № 120 [19] визначено також, що адвокат, стосовно якого порушено дисциплінарну справу у разі наявності технічної можливості, мають право взяти участь у засіданні дистанційно – у режимі відеоконференції.

Що стосується обов'язків адвоката як суб'єкта дисциплінарної процедури щодо якого порушено дисциплінарну справу, наведеними вище нормативними актами прямо вони не визначені. Водночас, виходячи зі змісту положень Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність, можна зробити висновок, що такими обов'язками зокрема є участь у засіданні кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури адвоката, стосовно якого розглядається справа та обов'язок понести відповідальність у разі прийняття дисциплінарною палатою кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури рішення про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності за вчинення дисциплінарного проступку і застосування до нього дисциплінарного стягнення.

Існування таких специфічних процедурних прав та обов'язків в межах дисциплінарного провадження свідчить про наявність правосуб'єктності суб'єкта. Виходячи з наведених вище видів правосуб'єктності, можна було б припустити, що мова має йти про процедурну правосуб'єктність адвоката як суб'єкта дисциплінарної процедури щодо якого порушено дисциплінарну справу – тобто потенційну можливість мати та реалізовувати специфічні процедурні права та обов'язки в межах дисциплінарного провадження. Але чи можна розцінити набуття специфічних процедурних прав та обов'язків адвоката в межах дисциплінарного провадження як наявності окремого виду «дисциплінарно-процедурної правосуб'єктності адвоката»? Або ж мова має йти про певну видозміну «правосуб'єктності адвоката» як більш загального поняття чи набуття нею якихось нових формальних ознак? Відповідь на це питання на наш погляд полягає у розмежуванні категорій «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин».

У сучасній юридичній літературі поняття «суб'єкт права» і «суб'єкт правовідносин» часто використовуються як синоніми. Але твердження про тотожність зазначених понять заперечуються навіть самою юридичною практикою застосування правових норм, тому що, беручи участь у правовідносинах якої-небудь галузі права, суб'єкт права реалізує в них не всі свої права та обов'язки, а лише якусь їх частину [20, с. 92; 21, с. 34; 22, с. 33]. Поняття «суб'єкт правовідносин» є більш вузькою формою визначення, ніж поняття «суб'єкт права», тому що носієм прав і обов'язків не завжди має бути учасник конкретного, індивідуалізованого правовідношення [21, с. 34].

Санжарук Т., аналізуючи відмінності між даними категоріями відзначає, що «суб'єкт права» – універсальна правова форма особи (фізичної та юридичної), яка з огляду на свою специфіку є носієм усіх своїх суб'єктивних прав та обов'язків, закріплених у правових нормах (об'єктивному праві). «Суб'єкт правовідносин» – це не тільки універсальна, а й унікальна і специфічна правова форма реалізації особами (суб'єктами права) своїх прав і обов'язків у певному правовідношенні [20, с. 93].

Колпаков В. і Кузьменко О. звертають увагу, що суб'єкт адміністративного права має потенційну здатність вступати в адміністративні правовідносини. У конкретному випадку він може і не бути учасником правовідносин. Якщо громадянин не чинить адміністративних правопорушень, то він не є суб'єктом адміністративно-деліктних відносин. Громадянин України, який перебуває за її межами, може теоретично ні в яких адміністративно-правових відносинах не брати участі, тобто не бути їх суб'єктом, однак суб'єктом адміністративного права він є, оскільки його як громадянина адміністративно-правові норми наділили комплексом прав і обов'язків. Суб'єкт адміністративних правовідносин є фактичний учасник правових зв'язків у сфері управління, тобто він обов'язково в них бере участь [23, с. 74–75].

Враховуючи наведене, можемо зробити певні **висновки**. Правосуб'єктність виступає головною якісною характеристикою, яка визначає можливість та здатність суб'єкта права трансформуватися у суб'єкта конкретних правовідносин. В межах нашого дослідження «суб'єктом права» виступає адвокат, який є носієм усієї сумарної множини суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, закріплених у законодавстві про адвокатуру та адвокатську діяльність, в тому числі й специфічних процедурних прав та обов'язків адвоката в межах дисциплінарного провадження. «Суб'єктом правовідносин» відповідно є адвокат щодо якого порушено дисциплінарну справу.

Отже «суб'єкт права» один і той же – адвокат, а тому саме «правосуб'єктність адвоката» є першоосновою та передумовою, за якої адвокат стає «суб'єктом дисциплінарних процедурних правовідносин» та набуває статусу суб'єкта дисциплінарної процедури щодо якого порушено дисциплінарну справу зі специфічними правами та обов'язками. Але, як відомо, правосуб'єктність є не єдиною передумовою виникнення правовідносин. Одночасно такими передумовами виступають норми Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та юридичний факт, за відсутності якого не виникли б дисциплінарні процедурні правовідносини – подання скарги, яка містить відомості про наявність у діях адвоката ознак дисциплінарного проступку. Тобто зміст і обсяг «правосуб'єктності адвоката» залишається сталим, а от реалізація відповідного обсягу правосуб'єктності може залежати від різних факторів – фактичних обставин (юридичних фактів), правової волі адвоката як «суб'єкта права» тощо.

Список використаних джерел:

1. Січевлюк В. Еволюція категорії «правова суб'єктність» (теоретико-прикладні засади): монографія. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2020. 462 с.
2. Костюк В. Проблеми визначення правосуб'єктності у загальній теорії права. *Держава і право*. 2009. Вип. 44. С. 14–19.
3. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією 217А(III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: прийнятий 16 грудня 1966 р. Генеральною Асамблеєю ООН URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
5. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст. 141.
6. Окунів І. Проблема правосуб'єктності як складова теорії правового статусу суб'єкта права. *Держава і право*. 2007. Вип. 37. 748 с.
7. Пундор Ю. Про визначення змісту категорії «правосуб'єктність» у теорії права та галузевих теоріях цивільного й господарського права (порівняльно-правовий аспект). *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 60–63.

8. Донченко О., Грекул-Ковалик Т., Правосуб'єктність як формальна властивість суб'єкта права. *Юридичний вісник*. 2002. № 2. С. 131–138.
9. Кузьменко О. Курс адміністративного процесу: навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2012. 207 с.
10. Кравчук В. Конституційна правосуб'єктність суддів як основа їх конституційно-правового статусу: теоретико-правовий аналіз. Херсонський державний університет. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: *Юридичні науки*. 2013. Вип. 3. Т. 1. С. 61–65.
11. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник; за ред. В. Зайчука, Н. Оніщенка. К.: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
12. Котенко В. Забезпечення процесуальних прав і законних інтересів позивача та відповідача в адміністративному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право»; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2011. 196 с.
13. Січевлюк В. До питання про зміст та структуру категорії «правова суб'єктність» у загальній теорії права. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2018. № 4. С. 30–36.
14. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 27. ст. 282.
15. Штефан О. Цивільне процесуальне право України: навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2009. 360 с.
16. Великий енциклопедичний юридичний словник / [за ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка Ю.] К.: Юридична думка, 2007. 992 с.
17. Адміністративне право України: навчальний посібник / За заг. ред. Коломоєць Т., Гулевської Г. К.: Істина, 2007. 216 с.
18. Джафарова М. Поняття і структура адміністративної процесуальної правосуб'єктності. *Вісник ХНУВС*. 2014. № 3 (66). С. 137–144.
19. Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність: затверджено Рішенням Ради адвокатів України від 30 серпня 2014 р. № 120. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr120871-14#Text>
20. Санжарук Т. Поняття «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин»: питання розмежування. *Актуальні проблеми держави і права*. 2003. Вип. 21. С. 91–95.
21. Хаустова М. Суб'єкт права як елемент правової системи суспільства. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 3(58). С. 29–38.
22. Якушев І. Юридичні властивості суб'єктів права. *Вісник Львівського університету*. Сер. юридична. 2000. Вип. 35. С. 33–37.
23. Колпаков В., Кузьменко О. Адміністративне право України: Підручник. К.: Юрінком Інтер, 2003. 544 с.